

LA TRADICIÓ DELS SOBRENOMS DE LA RIFA DELS CECS A LA CIUTAT D'ALACANT

Lluís-Xavier Flores i Abat

El costum alacantí de batejar els números de la rifa dels cecs es perd en el temps tal com així resa en els cartells que hui dia penjen en les paradetes dels venedors de la loteria: “Fa molt de temps els alacantins donaren nom als números”.

Per al professor Biel Sansano, estudiós i bon coneixedor del tema, cal buscar l'origen d'estos sobrenoms:

“En els diferents jocs d'atzar que es basaven en la identificació sols d'imatges, d'imatges i números o sols de números [...] És més, creiem que aquest costum d'incorporar la numeració d'extendria fins a la difusió de loteries. Finalment a mesura que aquests jocs s'anaven popularitzant i fossilitzant, unes identificacions entre imatge i número quedaren, altres es modificaren i altres desapareguen [...] A partir de l'extensió de les loteries oficials, divulgades sobretot a les ciutats, allò que començà a importar eren els números, no les figures, que a poc a poc anirien quedant limitades a les rifes populars, de sectors menestrals o rurals, on el grau d'analfabetisme era major, i on les imatges eren més productives perquè eren més fàcils d'identificar”¹.

Esta relació amb els jocs d'atzar és demostrada per Sansano amb la comparança d'alguns sobrenoms actuals dels números de cecs amb els d'un antic joc d'auca d'Elx, un altre d'Aigües (l'Alacantí) i un joc de loteria aparegut a l'Arxiu de Tradicions Populars. De fet, la coincidència és ben clara i a banda d'aparéixer xifres i imatges invariables en el temps, també hi apareixen imatges que hui dia es conserven tot i que amb un número diferent de l'antic. En el primer cas tenim el sol (2), la lluna (7), la rosa (10), les cireres (14), el navili (17), la galera (24), el pollastre (26), la torre (33), el gos (38), el negre (41), l'estrela (42), la corona (43), el mon (47), la bacora (49), la tomaca (52) i el canari (59); en el segon pràcticament tots i en el tercer la majoria de les figures són presents en els números de cecs alacantins i fins i tot algunes com ara el sol (2) coincidixen.

Així mateix hem de deixar clar que tot i que les referències i paral·lelismes estem fent-los amb els números de l'actual loteria nacional de l'ONCE, abans de la seua existència n'hi havia, en l'àmbit local, uns altres com ara la *loteria dels cegos* feta en diversos barris de la nostra ciutat. En concret, coneixem algunes dades d'este popular sorteig que es feia al raval de Sant Antoni:

“Todos los días [els cecs] recorrían el barrio [...] Pregonaban los nombres de cupón con resonancias vernáculas, para que la recordación fuera más provechosa que los fríos números [...] También aquí, en el barrio, se celebró durante muchos años la rifa del cupón, en la calle Díaz Moreu, esquina con Empecinado. Todos los días sacaban el bombo y tenía lugar la ceremonia del recuento de bolas, ante el numeroso público que allí se congregaba. Un lazarillo daba vueltas al artilugio hasta que el encargado lo paraba y dejaba caer la bola en el platillo de hojalata. Cuando lo recogía y contaba el número, el silencio, la expectación y el anhelo eran rotos por el brusco alborozo de algún afortunado. El goce de aquel espectáculo se nos fue como se nos fueron tantos entrañables vecinos protagonistas de aquel cupón de diez céntimos”²

¹ Sansano (1993:197)

² Benítez Quiles (1988)

A la nostra ciutat la reconversió d'estes rifes en l'actual loteria de cecs no suposà la pèrdua dels sobrenoms, que continua mantenint-se hui dia no solament a Alacant i Elx, sinó a altres ciutats com Múrcia, Cartagena, Jaén i Melilla. Així mateix, aplicat als números de la loteria nacional i de manera parcial, es coneix este costum a pobles com Barx (la Safor), Ontinyent (la Vall d'Albaida) i Alcoi.

Altrament, si ens preguntem sobre el possible origen valencià, de nou el professor Sansano ens diu que:

“els sobrenoms valencians van ser importats a Múrcia –i d'aquí a Jaén– en un moment determinat i adaptats a la seua llengua gràcies a qualsevol desl cartons i auques que [...] es posaren en circulació entre l'últim terç del segle XIX i primer del XX, a fi de publicitar les rifes i altres sorteigs ja molt semblants als de l'ONCE”³

De fet, denominacions murcianes i andaluses com ara “la puncha”, “la figa” i “las mamellas” confirmarien esta hipòtesi, que considera les nostres terres com a lloc d'origen d'un costum que s'expandí a través del corredor mediterrani a Múrcia i d'ací a Andalusia, per a després creuar el mediterrani i arrelar a Melilla, ciutat on els àrabs solen vendre els cupons i cantar els numeros també.

No obstant això, a Alacant el costum de cantar els números d'*els cegos* continua mantenint-se, però cada vegada més els venedors solen fer-ho en castellà i en alguns casos només dient el número. De fet, han aparegut denominacions i calcs tan estranys i ridículs com “el ramo” (18) o “el pimiento” (53); noms simplificats com “l'espasa”, el flare”, “la mu(d)ança”, “el mestre” i “la gamba” per “l'espasa i daga” (37), “el flare i la verga” (67), “la mu(d)ança de casa” (69), “el mestre (d') escola” (71) i “la bufa la gamba” (89) o uns altres modificats com “la verga” i “la talega” per “la brega” (65) i “la taleca” (12). Per últim altres han desaparegut com ara “Sant Joan” (4), “el raïm” (15), “l'arròs en ceba” (63), “la bufa” (89), “la revolució” (93) –cantada ara com “la rebolica”– “el comú” (100) i “la mort” (200)⁴.

Al mateix temps eixa ironia i sarcasme desl cecs a l'hora de pronunciar els números l'han perduda els nous venedors, la majoria d'ells vidents. Així doncs, han passat a la posterioritat aquells pregons com: “*El xiquet, compre la merda*”, “*El galant se'n va de viatge, compre el navio*”, “*el pardal es mor, compre la mort*”⁵

Per últim i com a homenatge i record a esta tradició alacantina, i en general, valenciana incloem ací l'explicació que el llibret de la Foguera Plaça de la Reina Victòria recollí l'any 1930 amb motius al·lusius a la seua falla⁶:

La rifa dels cegos⁷

Des de temps immemorial
s'escampen tots els matins
per tota la capital

³ Sansano (1993:199)

⁴ Martos (1995:33-34)

⁵ Miquel Alcaraz (1979:96)

⁶ Nom popular que encara els vells alacantins fan servir en referir-se al monument foguerer i a la comissió. De fet, la festa és coneguda com (*les falles*).

⁷ Únicament hem actualitzat el text amb les grafies que actualment regixen el valencià, sense substituir cap paraula.

a l'encontre dels veïns,
uns veneors sense igual
que canten com teulains
un gènere original.

Van coixos, mancos, tullits,
cegos, torts i derregats
per els carrers pegant crits
que sols són clars i ben dits
p'als que estiguen iniciats.

Qui no conega el secret
cabalístic del pregó
per molt que l'oixga està net,
i al no vore-li intenció
a les coses tan variaes
que els veneors li oferixen,
el profà busca debaes
els fundaments que aclarixen
les paraules complicaes
que els veneors proferixen.

A qui no sap el perquè
de câ nom, que sembla ociós,
hi ha que encendre-li la fe
dient-li el sentit misteriós
que cada número té...
Que eixos que canten i vénen
eixes coses que no tenen
al paréixer raó alguna,
són els mortals que encadenen
i regalen la fortuna.

Són els enviats de qui
té una gran força secreta
i un atractiu sense fi;
són igual que la trompeta
que mos cridarà a jui
i que al seu so té que fer
alçar al que estiga mort;
són cada u d'ells el pregoner
etxisaor de la sort,
i per això en el carrer
canten tan clar i tan fort...

Algunes voltes qui mana
sol l'espectàcul prohibir
d'eixa rifa humil i plana,
però no hi ha que partir
perquè, com el riu Guadiana,
si s'amaga torna a eixir.

Perquè en l'aire del carrer
alicantí, ple de sol,
precisa eixe pregoner,
i si falta, quansevol
carrer, hasta el més fester,
pareix que estiga de dol.

En els puestos a on millor

pot traure-se la moneeta,
s'establix câ veneor
com si fóra un caçoor
caçant en la barraqueta.

Hi han punts a on segurament
es conseguix una venta
molt important per la gent
de negocis que els freqüenta.

I tots els alrederors
de la fàbrica estan presos
per els típics veneors,
tan pràctics i tan entesos
que saben ser temptaors,
i cada u d'ells l'interés
coneix els clients, i canta
el número que ha comprés
que p'a cada fabricant
pot interessar-li més.

Sap que una "la verga" vol,
l'atra té afició al "copet",
aquella sol pendre "el sol"
i alguna busca "el xiquet".
Esta té afició al "canari",
moltes a la "pajareta",
les hi ha que per "el rosari"
estan sense una pesseta.

Hi ha dona que és molt constant
i no es cansa mai, pensant
que el que la seguix la mata,
i es gasta els diners juant
a "la poma" o a "la rata",
al "clarí", que toca tant,
al "cartutxo" o la "tomata"...

La pobreta fabricant
que en casa sufrix i aguanta
a un marit molt pereós,
quant té ganes de juar
deu la fortuna buscar
juant a soles en "el gos".

Un puesto molt explotat
per els cegos és també
en molt profit el mercat,
perquè la dona que té
un quinzet que li ha sobrat
l'emplea a gust i en fe
en el número indicat
que li represente bé
algo viscut o ensomiat.

Per exemple, si una xica
viu en la sogra, es fa rica
si a explotar la cosa aplega
i a juar sempre es dedica
comprant "l'infern" o "la brega".

Quant una nit s'ensomia
en vaques, cabres, àiells
o algo que a la fantasia
la llet recorde, aquell dia,
les dones jóvens o velles,
creuen en molta alegria
que els va a tocar "les mamelles".

En el mercat o el carrer
o dibuixâ o en un hort,
o en casa, o a on puga ser,
pot una hortalissa fer
que una dona tinga sort,
que al quedar-se en la memòria
pot fer-li pedre el sosiego
i no para hasta que un cego
li dóna "la safanòria"...

Una dona que ha segut
més valenta que un soldat
en la seua joventut,
casí sempre que ha juat
en la rifa, li ha caigut.
El 72, "la figa",
sempre el seu número fon,
i encara que ella no ho diga,
fa temps que sap tot el món
que els diners que hui té, són
els que li ha donat "la figa".

P'a les xiques no hi ha atre
número que siga tant
bo com el 84,
que és "el casament", i quant
els toca, al prompte no saben
a qui dir-ho de content,
i per això frequentment
s'arruïnen i s'acaben
de juar al "casament".

Un home estava fart ja
de què la muller gastara
més en la rifa que en pa
i li prohibí que juara,
però la dona juà,
i ell, d'una punyà en la cara
els cinc dits li senyalà.

Mes com les dones són dures
com el màrmol de Carrara,
quant es veugué cinc blaiures
dels cinc dàtils en la cara,
es digué: quina sort tinc,
és un avís la galtâ...
¡I hasta els llençols empenyà
comprant el número cinc!...

L'atre dia una senyora,
que ha gastat molt i ha juat,

contava que es féu juaora
perquè la casualitat
ha fet que li haja tocat
moltes voltes “la bacora”.

Lo cert és que esta passió
fa que visca molta gent
sense més ocupació
que descobrir diàriament
l'indici o la raó
que rebel·le exactament
el número que eixirà.

I quansevol circumstància
viscuda o ensomiâ
té moltíssima importància
p'a saber que tocarà.

I apassionats per la fe
d'este joc tan popular,
home hi ha que estan molt bé,
es queda sense menjar,
i hi ha dona que també
deixa pedre per juar
hasta lo millor que té...

Tot això per l'interés
tan fondo i tan desmedit
que sempre l'home ha sentit
per els maleïts diners,
que ben pocs han conseguit.

Hi ha que vore quanta treta,
quant treball i quant perill
té el casar una moneeta;
més llesta que és un conill,
pareix que cada pesseta
mos burle com la rateta
de sol que es fa en un espill.

I tots allarguem la mà
p'a vore si l'atrapem,
però la pesseta està
més llunt quant més la busquem.
Li preparem emboscaes,
li busca tot déu reclam,
li brinden les més osaes
empreses tirant-li l'ham,
però res, tot és debaes,
no ve a matar-mos la fam.

La pesseta no pareix
a fer acte de presència:
o és que ningú la coneix
o és que acàs no té existència
perquè estan tots lo mateix,
tenen d'ella referència
però ningú la coneix.

I així va de mil maneres

tot el món tirant el lleu
p'a posar-li les senderes
a una cosa en la que es creu
que pot existir de veres
però que ningú la veu.

Perquè quan va ser precís,
que Adam isquera en porreta
desahuciat per Déu, del pis
del Paraís, per la brometa
que li gastà l'infeliç
Déu va fer a cosa feta
que isquera del Paraís
deixant allí la pesseta,
i a causa d'aquell deslís
Eva féu, i es quedà neta,
un encàrrec a París.

Per lo tant, des de que a Adam
li faltà la fortalea
de resistir a Satan,
per el món els homes van
rosegats per la galguea.

Esta brega a braç partit
entre l'home i l'enganyifa
de la sort és qui ha establert
des de fa temps esta rifa.
I esta rifa popular
pintoresca i callejera
s'ha volgut representar
enguany en esta foguera.

La Fortuna està present
i presidix este atzar;
i u d'Alacant fa rodar
les boles solemnement.

A la reor d'estes figures
uns quants ninots es presenten
que en ademans i postures
als números representen.

Ahí està el 62,
el 86, el 3,
i el 38: el "pollós"
és el primer i els demés
"la merda", "el xiquet" i "el gos".

71, "la galguea":
eixe té la sort de cul,
i ha perdut en la pelea
totes les perres que fea
diàriament fent el gandul.

El 8 i el 88
estan junts, com les parelles;
el 8 "la dama", que el pit
li dóna a lo que ha parit,
com fan totes les femelles;

i el 8 doble o repetit
està al 8 soles unit,
que els dos huits són les “mamelles”
de “la dama”, que és el 8...

El número 1, “el galant”,
de tots els números és
el més tes, pues sap que estan
raere d’ell tots els demás;
i al ser galant sap que hi ha
dames que en el cor encés
raere d’agarrar-lo van
¡i encara es posa més tes!...

Eixe que com un bambú
l’aire el dobla cap a on vol
fon sempre el 91,
“el borratxo”, que al farol
s’agarra p’a que ningú
conega que té el perol,
perquè cau del pet que du.

Ahí està el 49,
“la bacora”, i a tots mou
l’explosió temptaora
del número p’a juar prou,
hasta pedre l’últim sou
raere de “la bacora”.

I així en formes innocents
podríem representar
hasta el número dos-cents
d’esta rifa popular,
perquè câ número té
una significació
que solen conéixer bé
els que tenen afició
a este joc en què també
jua la superstició.

Un joc tan alicantí
que segurament no hi ha
entre tots ningun veí
que no haja alguna vegà
provat la fortuna al fi.

I no parlem dels clients
que en la rifa ho ha perdut
tot i per fi han tingut
que empenyar hasta les dents:
i solament Déu sabrà
les coses tan diferents
que en la Caixa d’Ahorros hi ha
dels juaors impertinents...

A alguns per esta mania
“l’arròs en ceba” els féu mal,
i apurant “l’orinal”,
en “l’excusat” cada dia
deixaren el capital,

i quan ja la malaltia
d'"el còlera" criminal
els tirà d'"el món" un dia,
"la galguea" a l'hospital
els portà ja en "l'agonia"
i fon "la mort" el final.

Bibliografia

BENÍTEZ QUILES, Josep (1988): "Pregones de antaño, Los ciegos", *Casos y cosas de nuestro barrio (IV)*, Alacant, Associació de veïns de Sant Anton,

Llibret de la Foguera Plaça de la Reina Victòria de 1930, Arxiu Municipal d'Alacant.

MIQUEL ALCARAZ, Ángel (1979): *Alicante una ciudad en el recuerdo*, Alacant, ed. Agatángelo Soler, p.96-98.

MARTOS SÁNCHEZ, Josep-Lluís (1995): "El nom dels cecs a la ciutat d'Alacant: una tradició molt viva", *Llibret de la Foguera Passeig de Gómiz 1995*, Alacant, ed. Foguera, p. 33-34.

SANSANO BELSO, Biel (1991): "Un estudi comparat dels noms aplicats als números de la rifa dels cecs en les ciutats d'Alacant i Elx", *Actes del Catorzè Col·loqui General d'Onomàstica (Segon d'Onomàstica Valenciana)*, Alacant 13-15 d'abril de 1989, vol I, Alacant, Universitat d'Alacant, p. 342-353.

————— (1993): "Sobre els orígens dels sobrenoms aplicats als números de la rifa dels cecs a les ciutats d'Alacant i Elx", *Quaderns de Migjorn, 1. Revista d'estudis comarcals del sud del País Valencià*, Alacant, ed. Associació Cívica per la Normalització del Valencià a l'Alacantí, p. 191-204.